

R

Barns perspektiv i forskning om barns psykiska hälsa – förhållningssätt och utmaningar

Karin Zetterqvist Nelson

Sammanfattning

I den här artikeln diskuteras barns perspektiv som utmaning och förhållningssätt i forskning om psykisk hälsa och ohälsa hos barn och unga. Utgångspunkten tas i frågan hur barns perspektiv i forskning skiljer sig från barns perspektiv såsom det definieras i politiska sammanhang. Mot bakgrund av de reflekterande kritiska synpunkter som mejslats fram av barn och barndomsforskare idag framträder en viktig skillnad. Den bygger på att forskare synliggör sina teoretiska och metodologiska utgångspunkter när resultat som omfattar barns perspektiv presenteras. Det blir en särskild utmaning när allt fler forskare från ämnen också utanför barn och barndomsforskning börjar utgå ifrån barns perspektiv. Ytterligare en utmaning knyter an till forskningsområdet barns psykiska hälsa och ohälsa. Med stöd av Ian Hacking's teoretiska resonemang om "the looping effects" (Hacking 1995, 1999) diskuteras ett sätt varpå barns perspektiv kan bidra till en breddning av forskning om psykisk hälsa och ohälsa.

Abstract

This article discusses children's perspective in research on mental health and illness in childhood as a challenging approach. The starting point is the issue of how a child perspective in research is different from child perspective as defined in political contexts. In light of current critical discussions among researchers in childhood studies a significant difference is that researchers present theoretical and methodological starting points when results based on children's perspectives are discussed. A particular challenge arises as more and more researchers from research fields outside childhood research begin to assume a child's perspective. Another challenge is linked to the particular issue of mental health and illness. Drawing on Ian Hacking's concepts of "the looping effects" (Hacking 1995, 1999) one promising approach in studying mental health and illness in childhood from a child perspective is outlined.

Inledning

Forskning om barns psykiska hälsa och ohälsa utifrån *barns perspektiv* innebär en rad specifika utmaningar.¹ I den här artikeln diskuterar jag några av dessa, inspirerad av en uppmaning som efter en rad konferen-

ser anordnade av Kungliga Vetenskapsakademien om barns psykiska hälsa riktades till på området aktiva forskare: "Det är viktigt att få med barns och ungdomars egna perspektiv i forskningen." (Konferens-

uttalande, KvA 2010)² I min egenskap av tvärvetenskapligt skolad barn- och barnomsforskare är det en självklar utgångspunkt. I det forskningssammanhang där uppmaningen formulerades är dock "barns perspektiv" långt ifrån en självklarhet. Låt mig beskriva omständigheterna.

Våren 2010 anordnade som sagt Kungliga Vetenskapsakademien i Stockholm en rad *State-of-the-Science*-konferenser som syftade till att på ett genomgripande sätt bearbeta och värdera forskning om barns psykiska hälsa. Övergripande frågor som behandlades var dels utbildningens betydelse för barns psykiska hälsa, dels förändringar över tid och mer specifikt om barns psykiska hälsa försämrats under senare år. Inför konferenserna hade vetenskapliga expertgrupper sammanställt aktuell forskning i form av rapporter, vilka i sin tur granskades av andra forskare och experter på området. Resultaten av dessa granskningar presenterades sedan vid konferenserna. Vad gäller frågan om barns psykiska hälsa hade försämrats hävdade experterna i ett slutligt uttalande att det hade

skett en ökning av vissa typer av psykisk ohälsa hos ungdomar, till exempel nedstämdhet och oro, från mitten av 1980-talet till mitten av 2000-talet. Andelen flickor med problem har i vissa fall dubblats eller tredubblats. Pojkarna följer flickornas uppåtgående trend, men betydligt färre anger att de känner nedstämdhet och oro (Konferensuttalande, KvA 2010).³

Forskningen baserades till största del på självskattningsformulär men det fanns också "objektiva tecken på att vissa former av psykisk ohälsa ökar, till exempel vårdas allt fler unga flickor på sjukhus efter själv-

mordsförsök" (Konferensuttalande, KvA 2010).⁴ I uttalandet noterades också att det vetenskapliga underlaget främst avsåg äldre barn medan underlaget vad gäller barn 0–10 år var betydligt svagare. Mot den bakgrunden, skrev man vidare, var det nödvändigt att utveckla forskning på området, både för att fortsätta studera bakgrundsfaktorer men också generellt för att erhålla en breddad förståelse av barns villkor sett i relation till psykisk hälsa och ohälsa.

Vad innebär "att få med barns och ungdomars egna perspektiv" i forskning om barns psykiska hälsa och ohälsa? Och hur görs det?

I ett särskilt avsnitt formulerades frågor och områden framtida forskning bör fokusera på. Det var i detta sammanhang, för att återgå till artikelns inledning, som yttrandet om vikten att "få med barns och ungdomars egna perspektiv" i forsknings-satsningar formulerades (Konferensuttalande, KvA 2010).⁵ I ljuset av att det sätt varpå yttrandet framställdes på, utan närmare förtydligande än att det kan handla om att utveckla metoder för yngre barn att komma till tals eller att via unga själva åldersanpassa frågor som riktas till ungdomar, och mot bakgrund av den psykologiska och medicinska forskningstradition som genomsyrade konferensernas upplägg och genomförande, med i huvudsak kvantitativ och experimentell metodik som grundval, menar jag att det finns anledning att stanna upp. Vad innebär "att få med barns och ungdomars egna perspektiv" i forskning om barns psykiska hälsa och ohälsa? Och hur görs det? Med utgångspunkt i en tvärvetenskaplig barndomsforskningstradition

(se t ex Alanen och Mayall 2001, Halldén 2007, James och James 2004, Lee 2001, Sandin och Halldén 2003) vill jag diskutera två aspekter som aktualiseras av frågan. Den första tar sin utgångspunkt i relationen mellan forskning om barn och barnrättspolitik. En händelse som präglat det politiska sammanhanget i Sverige under senare år är Barnkonventionens ratificering 1990. Barnrättspolitikens utformning och innehåll har rört sig i riktning mot en ökad betoning av barns rätt och barns perspektiv. Om barns perspektiv börjar uppmärksammas och omfattas av en bredare grupp av forskare utanför det traditionella barn och barndomsforskarfältet, finns det anledning att aktualisera och diskutera likheter och skillnader mellan barns perspektiv som forskningsinriktning och barns perspektiv som politisk vision. Den andra aspekten rör mer specifikt hur forskare närmar sig barns perspektiv i frågor som rör psykisk hälsa och ohälsa. Med stöd av Ian Hackings teoretiska resonemang om "the looping effects" (Hacking 1995, 1998, 1999) vill jag diskutera ett sätt varpå barns perspektiv kan bidra till en breddning av forskning om psykisk hälsa och ohälsa. Uttrycket "looping" är hämtat från Hackings analyser av hur begrepp, kategorier och klassifikationer som utvecklats för att definiera och specificera olika uttryck för mental hälsa och ohälsa interagerar med *de individer* och *de sociala praktiker* som terminologin åsyftar. Mot den bakgrunden får barns perspektiv som en forskningsstrategi en särskild betydelse.

Artikeln disponeras på följande sätt. Diskussionen om ett politiskt definierat barns perspektiv respektive barns perspektiv i forskning inleds med en genomgång av hur forskning om barns hälsa och ohälsa varit nära förknippad med utveck-

lingen av samhällelig organisation av välfärd för barn. Därefter resonerar jag kring olika förhållningssätt till att utgå ifrån barns perspektiv i forskning. I ett sista avsnitt önskar jag med stöd av Ian Hackings resonemang om "looping" effekter belysa hur barns perspektiv i studier av psykisk hälsa och ohälsa kan få en särskild betydelse.

Forskning om barns psykiska hälsa, barnrättspolitik och Barnkonventionen

Ur ett historiskt perspektiv har forskning om barns hälsa och ohälsa, och inte minst frågor om utbredning och omfattning, varit en central politisk angelägenhet i utvecklingen av den svenska välfärdsstaten. Den politiska viljan att minska fysisk ohälsa bland barn, med minskad spädbarnsdödlighet och begränsning av barnsjukdomar som följd, liksom framväxten av både en bred generell hälsovård för barn (se t ex Hörnfeldt 2008, Weiner 1995) och specialiserade verksamheter (Carlhed 2007, Jönsson 1997, Qvarsell 1985, Zetterqvist Nelson 2009b) har präglats av nära interaktion med socialvetenskaplig forskning (se t ex Andresen m fl 2011, Sandin och Halldén 2003, Zetterqvist Nelson 2003, 2009a). Nutida ansträngningar att mäta omfattning och utbredning av psykisk ohälsa bland barn utgör i det avseendet en historisk kontinuitet, med en under senare delen av 1900-talet förskjutning mot *psykisk* hälsa snarare än fysisk. År 2009 genomfördes på regeringsuppdrag en nationell mätning av den psykiska hälsan hos alla barn i Sverige i år sex och nio (Statistiska Centralbyrån

(SCB)). Mätningen hade planerats under mer än tio års förarbete, där aktörer från regering, statliga myndigheter och forskare varit involverade med det uttalade syftet att skapa ett underlag för att fånga trender och förändringar vad gäller barns psykiska hälsa.⁶ Trender i barns psykiska hälsa var också ett centralt tema vid de *State-of-the-science*-konferenser som hänvisades till i inledningen. Mot den bakgrunden har också en rad politiska initiativ tagits för att, som det uttrycks, motverka tendenser till försämrad psykisk hälsa på lokal nivå.⁷ Ett genomgående drag i dessa satsningar är viljeinriktningen att forskning på området ska knytas till offentliga verksamheter och bidra till utveckling och förbättring.

Uppmärksamheten på psykisk hälsa och ohälsa hos barn, bland forskare och politiker, är som sagt inget nytt historiskt sett. Jag vill dock peka på en särskild omständighet som sedan 1990-talet påverkat det politiska sammanhanget, nämligen betydelsen av Barnkonventionen i Sverige. FN:s barnkonvention tillerkänner, som alla vet, barn medborgerliga, politiska, ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter och omfattar fyra grundläggande principer: att alla barn har samma rättigheter, att barnets bästa ska beaktas vid alla beslut, att alla barn har rätt till liv och utveckling samt att alla barn har rätt att säga sin mening och få den respekterad. Ett år efter dess lansering i FN blev Barnkonventionen ratificerad i Sverige, år 1990, dock inte som en del av svensk lagstiftning utan regeringens roll som ytterst ansvarig betonades. Mot den bakgrunden inrättades år 1993 Barnombudsmannen vars uppgift var att ta tillvara och främja barns och ungdomars rättigheter, behov och intressen i samhälle. Under åren som följde formulerade regeringen en rad generella strategi- och poli-

cydokument som tog avstamp i Barnkonventionens grundprinciper. Termen *barnpolitik* kom att signalera ett nytt politiskt område, en term som idag har bytts ut mot *barnrättspolitik*. På så vis synliggjordes den politiska viljan att säkerställa att Barnkonventionens principer genomsyrar samhälleliga verksamheter för och med barn. Det handlar om skolverksamheter liksom andra områden som rör hälsa, kultur och fritid, familjeförhållande och social välfärd (Prop 1997/98: 182). I den av riksdagen godkända strategin för att stärka barns rättigheter i Sverige (Prop 2009/10: 232) används också begreppet barnperspektiv. Låt oss först se vad den politiska strategin vill säga:

Barnkonventionen uttrycker ett förhållningssätt till barn som sätter *barnet i fokus* vid beslut eller åtgärder som kan beröra ett enskilt barn eller en grupp barn. Detta *barnperspektiv* innebär att inför ett beslut eller en åtgärd ska ansvarig beslutsfattare överväga om det berör barnet eller barnen och i så fall på vilket sätt. Att anamma ett *barnperspektiv* handlar både om attityder, kunskap och arbetssätt. Det speglar *synen på barn* som fullvärdiga medborgare och kompetenta individer som ska bemötas med respekt i alla sammanhang. [Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige 2010: 1, förf. kursivering]

I texten används uttryck som "barnet i fokus", "barnperspektiv", "synen på barn" osv, och det grundläggande budskapet till beslutsfattare är att vid åtgärder som rör barn noggrant överväga om de återspeglar en syn på barn som kompetenta och fullvärdiga medborgare. Målsättningen för den svenska barnrättspolitikerna är, enligt Social-

departementet, att utveckla och tillämpa barnperspektiv i offentliga verksamheter. I citatet ovan anges också att det handlar om "attityder, kunskap och arbetssätt". Barnrättspolitik och barns perspektiv är med andra ord inte bara en fråga för politiker, utan berör lika mycket tjänstemän och professionella.

Sammanfattningsvis, Sveriges regering har ansvar för att Barnkonventionen ska genomsyra verksamheter för barn och familjer. Det innebär för dessa verksamheter att principen att låta barns åsikter komma till uttryck, eller med andra ord *att fånga barns perspektiv*, i angelägenheter som rör barnen själva har fått särskild betydelse.

Mot bakgrund av inledningens beskrivning av hur forskning om barns psykiska hälsa efterfrågades, liksom yttrandet om vikten av att få med barns perspektiv, menar jag att det finns anledning att helt kort stanna upp och begrunda situationen. Förväntningar på att utgå ifrån barns perspektiv omfattar i denna situation många olika parter – politiker, tjänstemän, professionella och forskare. I det senare fallet rör det sig också om forskare bortom det traditionella barn och barndomsforskningsfältet, såsom folkhälsoforskare och forskare i psykologi, stadsplanering, medicin osv. Vad innebär detta?

Först och främst krävs ett tydliggörande av hur begrepp som barnperspektiv och barns perspektiv används. Inom barn och barndomsforskningsfältet har distinktionen mellan *barnperspektiv* och *barns perspektiv* lyfts fram och diskuterats av Gunilla Halldén (Halldén 2003, 2009). Det förstnämnda syftar på forskning som uppmärksammar barns sociala villkor och position i olika former, där datamaterialet kan bestå av exempelvis statistik, historiska doku-

ment eller politiska dokument. Forskarens ansats är att studera materialet utifrån explicita frågor som rör barns liv och villkor (Halldén 2003: 13–15). Materialet omfattar inte givet data hämtat från barns liv och erfarenheter men det bearbetas och analyseras med ett tydligt fokus på barn som kategori, med ett barnperspektiv. Vad gäller *barns perspektiv*, skrivet som två ord, är det knutet till forskning som baseras på empiriskt material som direkt anknyter till barns sociala liv och interaktioner. Det handlar om information om barns liv som är hämtade från barn själva med deras egna beskrivningar, berättelser, handlingar, uttryck, via barnintervjuer där barnen ges utrymme att uttrycka sina åsikter och upplevelser i specifika frågor. Alternativt studeras barns perspektiv via etnografiska studier med barnen som deltagare i olika händelseförlopp och samspelssituationer, ett uttryck för barns aktörskap i ett pågående här-och-nu.

I det sammanhang som skisserades ovan, där både forskare och politiker förväntas omfatta ambitionen att beakta och ta hänsyn till barns perspektiv, ställs forskaren inför en särskild utmaning som handlar om att särskilja och tydliggöra sina utgångspunkter. Det handlar inte minst om möjligheten att som forskare kunna studera hur barns perspektiv hanteras och utformas i offentlig och politisk verksamhet. Exempelvis, studier inom barn och barndomsforskning har påvisat hur anspråk på att utgå ifrån barns perspektiv i offentliga verksamheter och politiska sammanhang har varit ett retoriskt medel i en kamp om tolkningsföreträde i andra frågor (se t ex Petersson 2003, Lindgren och Hallden 2001). Att hävda en ståndpunkt med hänvisning till *barns perspektiv* har visat sig vara en strategi att stärka en argumentation

helt enkelt. I ett dylikt sammanhang studeras de retoriska drag och mönster i vilka *anspråk* på barns perspektiv görs. Det är dock som sagt en forskningsansats som skiljer sig från ambitionen att som forskare utgå ifrån barns perspektiv. Vid det senare ställs forskaren inför utmaningen att klargöra på vilket sätt och på vilka grundvalar som barns perspektiv studeras. Hur skiljer sig forskarens "barns perspektiv" från det barns perspektiv som efterfrågas i politiska direktiv och som förväntas av professionella och andra anställda i offentliga verksamheter? Allison James (2007) berör en liknande fråga när hon diskuterar hur barnrättsaktivister och barn och barndomsforskare hamnar sida vid sida, med överlappande intressen men delvis olika förhållningssätt till frågan om barns perspektiv. I nästa avsnitt presenteras hur utmaningen har hanterats av Allison James liksom andra barn och barndomsforskare.

Barns perspektiv som utgångspunkt i forskning

En forskningstradition som starkt kommit att förknippas med barns perspektiv är det barndomssociologiska fältet, som sedan tidigt 1990-tal utvecklade teori och metod för att studera barns liv och villkor ur barns perspektiv, med särskild betoning på aktörskap och delaktighet (se t ex Alanen och Mayall 2001, Halldén 2007, James och Prout 1990, James, Jenks och Prout 1998, James och James 2004).⁸ Den etnografiska metoden har haft en framträdande plats med hänvisning till dess potential att dels fördjupa studiet av barns liv och sociala relationer i ett vardagligt sammanhang,

dels göra rättvisa åt barnets röst och uttryck. Det sätt varpå barns perspektiv förstås och används i forskningen har dock under åren kritiskt granskats och diskuterats. Gunilla Halldén skriver att uttrycket "barns perspektiv" riskerar att tappa sin analytiska skärpa om inte forskare klart och tydligt visar hur och på vilket sätt det "utgör en hjälp i förståelsen" (Halldén 2009: 19). Alternativt bör begreppet överges, fortsätter Halldén, eftersom det ofta framstår som ett mantra snarare än analytiskt redskap. Det an knyter till den situation som beskrivits ovan, med många olika parter som gör anspråk på att "tala för barns sak" – forskare, politiker, beslutsfattare, aktivister och professionella grupper. Gunilla Halldéns uppmaning till forskare som väljer att använda "barns perspektiv" är att synliggöra *hur* det används och *på vilket sätt* det blir ett stöd i förståelsen av ett specifikt kunskapsintresse. Allison James (2007) närmare sig problemet från en annan utgångspunkt. James tar avstamp i den antropologiska traditionens erfarenheter av att förhålla sig till och kritiskt granska anspråk på "representation" när hon diskuterar innebörden av "barns perspektiv". Med hänvisning till Clifford Geertz varnar James för en "crude form of what Clifford Geertz has called 'ethnographic ventriloquism'", som uppstår om inte forskarens roll och betydelse i materialinsamling, tolkning och framskrivning görs tydlig (James 2007: 263). Likaså ifrågasätter James antagandet att ett aktivt deltagande från barn i forskningsprocessen givet innebär tillkomsten av ett autentiskt material av "what children say" (Ibid.). James föreslår att det så kallade representationsproblemet bemöts med följande frågor: "[W]hose voices are being represented, and by whom? Why are they being represented? And, final-

ly, what implications are there from the form these take?" (James 2007: 267)

Det är frågor som syftar till att tydliggöra forskarens roll och uppdrag i ett specifikt sammanhang, inte minst för att synliggöra hur de barn vars röster skrivs fram – representeras – är knutna till detta specifika sammanhang. Därmed synliggörs för det första hur kategorin barn utgör en mångfacetterad grupp vars olika förutsättningar, intressen och bakgrunder utmanar universella anspråk på "barns röst" och, för det andra, ges plats åt att se de skilda uttryck som barns barndomar kan ta sig.

Liknande argument framförs av Lesley-Anne Gallacher och Michael Gallagher (2008), fast på delvis andra teoretiska grunder. De ifrågasätter, liksom Allison James ovan, antaganden att ett aktivt deltagande från barns sida i forskningsprocessen ("participatory methods") givet skapar underlag för en mer autentisk kunskap om barn på basis av barnens egna subjektiva uttryck och röster. De skriver: "An epistemology of this kind *assumes that people are transparently knowable to themselves, and privileges their 'voices' as the most authentic source of knowledge about themselves and their lives.*" (Gallacher och Gallagher 2008: 502) Vidare skriver de att det är ett synsätt som i sin tur baseras på en föreställning om ett väl avgränsat och identifierbart subjekt, ett så kallat *Cogito* (lat. "jag tänker"), med hänvisning till Michel Foucault (1989). Uttrycket *Cogito* syftar på en tradition i Västerländsk filosofi som återknyter till den franske filosofen Descartes med en stark betoning av tänkandet/förnuftet som grunden för människans existens. Gallacher och Gallagher (2008) utgår ifrån en post-strukturalistisk kritik som i linje med den "språkliga vändningen" fokuserar språket och språkets

konstitutiva karaktär (för en mer omfattande diskussion, se t ex Henriques m fl 1998, Davies 1993). Istället för att se talet som en återgivning av en subjektiv fenomenologisk verklighet, ses talet som strukturerat av en pågående diskursiv praktik och datamaterialet analyseras utifrån den utgångspunkten (se också Cook-Sather 2007, Warming 2011).

Ett annat förhållningssätt till barns perspektiv, som också omfattar en kritik av föreställningen om en "autentisk röst", återfinns i en etnometodologisk tradition (se t ex Hutchby 2005, Hutchby och O'Reilly 2010). Med avstamp i antagandet om "Members' Methods" som relaterar till en modern fenomenologisk tradition, genomför forskaren detaljerade analyser av material som består av barns interaktion med varandra i vardagliga situationer. Via en metodologiskt mycket strukturerad analys (ibland i form av konversationsanalys) studeras barnens perspektiv såsom de framträder i den konkreta interaktionen mellan olika deltagare (se t ex Cekaite 2006, Cromdal 2009, Osvaldsson 2009).

De skilda utgångspunkter som skisserats ovan synliggör hur forskare som vill ta avstamp i "barns perspektiv" ställs inför att hantera en rad teoretiska överväganden vad gäller val av analytiska utgångspunkter och metod.⁹ Lesley-Anne Gallacher och Michael Gallagher föreslår, som jag uppfattar det, en öppenhet och pluralistisk hållning som handlar om att för det första klargöra teori och metodologi, för det andra att reflektera över metodens möjligheter och begränsningar. De skriver: "For us, what matters is not so much the methods used, but the ways and the spirit in which they are used: the methodological *attitude* taken." (Gallacher och Gallagher 2008: 513)

För att återknyta till frågan om vad som särskiljer forskarens förhållningssätt till barns perspektiv från andra aktörers (politiker, beslutsfattare, professionella), så menar jag att svaret återfinns i ovan diskussion och slutsats. Forskarens "barns perspektiv" syns i sömmarna först i en självreflexiv process, sedan av kolleger i olika varianter av kollegial granskning. En dylik kombination av reflektion kring teoretiska och analytiska utgångspunkter, samt pluralistisk hållning i metodfrågan, bäddar in resultat som baseras på barns perspektiv på ett sätt som skapar möjlighet för läsare, från såväl forskarvärlden som utanför, att förhålla sig till resultaten.

Mot bakgrund av ovan diskussion vill jag nu åter rikta blicken mot forskning om barns psykiska hälsa och ohälsa, och kanske mer specifikt på frågan om huruvida det psykiska hälsoläget bland barn försämrats under senare år. Inspirerad av vetenskapsfilosofen Ian Hacking's resonemang om "the looping effects" vill jag peka på hur barns perspektiv, under förutsättning att det tillämpas i den komplexa mening som beskrivits ovan, kan utgöra ett vitalt bidrag till forskningsområdet.

Forskning om psykisk hälsa, "looping effects" och barns perspektiv

Utrymmet medger inte en heltäckande bild av tidigare forskning som med utgångspunkt i barns perspektiv närmar sig frågor om barns psykiska hälsa och ohälsa. Jag har dock valt att med några exempel synliggöra vissa återkommande teman. I en teoretiskt driven artikel argumenteras för

vikten att involvera barn som aktörer i forskningsprocessen när frågor som rör barns psykiska hälsa studeras (Liegghio, Nelson och Evans 2010), ungdomars uppfattningar om psykisk hälsa och ohälsa utgör ett annat tema (se t ex Armstrong, Hill och Secker 2000), ytterligare ett tema rör barns rättigheter i frågor som rör deras vårdssituation (se t ex LeFrancois 2007, 2008), en artikel diskuterar hur delaktighet och främjande utgör en skyddsfaktor ifråga om psykisk hälsa (Grover 2005), liksom en annan som argumenterar för betydelsen av dialogiska ansatser i utveckling av metoder som gynnar barns sociala och emotionella välbefinnande (Graham och Fitzgerald 2010). Mot den skissartade bakgrunden vill jag alltså diskutera ytterligare ett tema på området, som aktualiserar vikten av barns perspektiv. Det anknyter till Ian Hacking's resonemang om relationen mellan å ena sidan klassificeringar och kategorier (såsom psykiatrisk terminologi och diagnostik), å andra sidan de individer som klassificeras och kategoriseras. Via hänvisning till egen forskning och andras belyser Hacking hur psykiatriska diagnoser och termer för mentala tillstånd har en tendens att förändras och lösas upp över tid och i rum (se t ex Hacking 1998). I sitt resonemang har Hacking inte minst lyft fram vad han ser som en begreppslig förvirring ("conceptual confusion") som präglar området (Hacking 1998: 10). Vad är det vi pratar om när vi beskriver tillstånd som "nedstämdhet" eller "hyperaktivitet"? Det är en begreppslig förvirring som inte låter sig lösas upp via ytterligare forskning och systematiska översikter, fortsätter Hacking; det handlar inte om att söka *ny* kunskap utan det handlar om att förstå vad kunskap om människor *gör* med människor:

We do have a limitless reservoir of ignorance, but we also have conceptual confusions that new knowledge seldom helps relieve. There are a number of reasons for this, but I am especially impressed by the way that scientific knowledge about ourselves – the mere belief system – changes how we think about ourselves, the possibilities that are open to us, the kinds of people that we take ourselves and our fellows to be. Knowledge interacts with us and with a larger body of practice and ordinary life. This generates socially permissible combinations of symptoms and disease entities. (Hacking 1998: 10)

Denna interaktiva dimension som enligt Hacking präglar all kunskap om människors handlingar, beteenden, fenomen, uttryck benämner han "the looping effects" (Hacking 1995, 1999). Det är en kunskap om "human kinds", skriver Hacking, som är speciell i detta avseende, i kontrast till "natural kinds", där den senare åsyftar vetenskaplig kunskap om fenomen som *inte* på samma sätt som "human kinds" interagerar med den begreppsapparat som används.

The things classified by the natural-kind terms [...] are not aware of how they are classified, and do not interact with their classifications. The canonical examples have been: water, sulphur, horse, tiger, lemon, multiple sclerosis, heat and the color yellow. (Hacking 1999: 107)

Hacking betonar också att ju mer moraliskt laddad en kategorisering är, desto starkare är den interaktiva dimensionen (Hacking 1995: 370). Ett exempel som passar bra i detta sammanhang är hans diskussion om

hur begrepp som "hyperaktivitet", "koncentrationsproblem", "rastlöshet" och "ADHD" har utvecklats och förändrats under årtionden (Hacking 1999: 102–3, se också Brzozowski, Brzozowski och Capomi 2010). Vad som karaktäriserar dessa begrepp är att i den stund de används påbörjas en process där innebörden förändras i en pågående interaktion mellan begrepp och vad som åsyftas med begreppet. Hacking betonar att det är *klassificeringen* som är interaktiv: "'Interactive' is a new concept that applies not to people but to classifications, to kinds, to the kinds that can influence what is classified." (Hacking 1999: 103) I detta sammanhang skriver han vidare att det inte nödvändigtvis innebär att "hyperactive children, as individuals, on their own, become aware of how they are classified, and thus react to the classification" (Ibid.: 103). Hacking betonar hur interaktionen syftar på vad som äger rum "in the larger matrix of institutions and practices surrounding this classification" (Ibid.: 103). Det uppfattar jag som en betoning av hur "the looping" äger rum i en bred praktik, omfattande både individer och institutionella praktiker och verksamheter. Hacking lyfter dock fram individers aktörskap – inklusive barns – i form av medvetenhet och agerande, vilket är ovillkorligt knutet till de beskrivningar som finns tillgängliga. "People, including children, are agents, they act, as the philosophers say, under descriptions." (Hacking 1999: 103)

Det är i detta senare sammanhang som jag menar "barns perspektiv" får en särskild betydelse. De barn som får en psykiatrisk diagnos, hur framställer barnen detta i tal och agerande? Hur används den aktuella terminologin i barnens vardagliga interaktioner? Och vidare hur påverkar det interaktiva sammanhanget de beteenden

och uttryck (diagnostiska kriterier) som utgjort underlag för diagnosen i första steget? Ett annat exempel på frågor som aktualiseras kan vi hämta från det inledande avsnittets citat om hur "nedstämdhet och oro" bland unga flickor antas ha stigit i omfattning. Vad händer när unga flickor, som definieras som riskgrupp på statistisk generell nivå själva börjar använda den aktuella terminologin i sin vardag? Hur används ord som "nedstämd" och "oro" av flickorna själva? Vilka innebörder tillskrivs orden och vad betyder det för flickornas interaktion med omvärlden? Och i nästa steg, vad händer med de specifika uttryck och beteenden (symptom) som legat till grund för klassificeringen? Dessa frågor pekar på ett utforskat område som är nära knutet till diskussionen om förändrade trender vad gäller psykisk ohälsa bland barn och unga. Det handlar om att klassificeringar och kategoriseringar är tids- och rumsbundna och att vad som åsyftas också förändras när det ordnas och sorteras i begreppsliga ramar och klassifikationsmönster, vilket i nästa steg återverkar på klassifikationen och kategorin. Om vi återgår till Ian Hacking's diskussion om begreppslig förvirring, så föreslår han att ett sätt att hantera situationen är att i detalj granska specifika sammanhang där aktuella begrepp används och uttrycks: "...to examine in detail a manageable example in which many of the ingredients of the confusion are plainly on view." (Hacking 1998: 12) Ett prov på denna ansats återfinns i Hacking's kunskaps sociologiska analys av den situation som uppstod i Sverige när ett större antal flyktbarn under familjens asylprocess hamnade i apati-liknande tillstånd (Hacking 2010). Hacking närmar sig frågan utan anspråk aktörs perspektiv. Att i

en liknande analys av en specifik diagnos, eller situation där barns psykiska ohälsa är på agendan, utgå ifrån barns perspektiv – i enlighet med de krav på kunskapsteoretisk tydlighet och reflektion som diskuterades ovan – torde bidra till en breddning av forskningsområdet barns och ungas psykisk hälsa och ohälsa.

Slutord

De frågor jag ställde inledningsvis handlade om vad det innebar att som forskare använda "barns perspektiv" i undersökningar av barns psykiska hälsa och ohälsa. Mot bakgrund av diskussionen ovan framträder två utmaningar. Den första handlar om att med varsamhet hantera frågan om "representation" – att återge barns verbala/ icke-verbala uttryck, berättande och agerade. Med stöd av reflexiva förhållningssätt och på grundval av en bred arsenal av metoder som utvecklats inom barn och barndomsforskning, med särskild inriktning på barns interaktioner och livsvillkor, finns idag en omfattande erfarenhet att utgå ifrån. En erfarenhet som också omfattar de vetenskapsteoretiska verktyg som krävs för att tydliggöra den aktuella forskarens analytiska utgångspunkter. Den förutsättningen särskiljer forskarens "barns perspektiv" från barnrättspolitikens "barns perspektiv". Att synliggöra den skillnaden menar jag innebär en fördel för båda parter, inte minst i sammanhang där det ställs politiska och professionella krav på att verksamheter för barn ska vara kunskapsbaserade och omfatta barns perspektiv. Den andra utmaningen rör problemområdets interaktiva karaktär – de begrepp och uttryck som används när psykisk hälsa och ohälsa disku-

teräs *gör något* med de individer och praktiker som åsyftas. Det innebär som forskare att förhålla sig kritisk till terminologier och ord som är i omlopp, att utgå ifrån att begreppslig förvirring ("conceptual confusion") råder och att fokusera konkreta och avgränsade sammanhang där ordens både konstituerande och interaktiva karaktär

kan knytas till situation, samspel och process. I den stunden blir barns perspektiv särskilt viktigt, i kombination med en syn på barn som aktörer, både starka och svaga, både aktiva och sårbara, vars berättelser, samspel och agerande bäst låter sig fångas upp inom ramen för de reflekterande utgångspunkter som skisserats ovan.

Noter

¹ För enkelhetens skull har jag valt att använda "barn" för alla åldrar (0–18 år).

² Konferensuttalande: www.buph.se/download/18.215ade6b1325af7d93380003485/KVA_Halsoutsottet_Uttalande_Trender_lagupplösning.pdf (2011–12–09)

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ <http://www.fhi.se/Vart-uppdrag/Barns-och-ungas-halsa/Regeringsuppdrag/Kartlaggning-psykisk-halsa> (2011–12–09)

⁷ Det rör sig exempelvis om en nationell strategi för utvecklat föräldrastöd, eller särskilt stöd för lokalt folkhälsoarbete för barn och unga, eller projekt om modellkommuner som visar hur insatser för barn med psykisk ohälsa på bästa sätt kan samordnas.

⁸ Att fokusera barns perspektiv har dock längre historiska anor än 1990-tal, ambitionen fanns redan på 1970-talet bland amerikanska sociologer som studerade interaktion (Cromdal 2005), liksom bland vissa barnpsykologer som tidigt 1900-tal började intressera sig för barns perspektiv, exempelvis Jean Piaget i Schweiz (Aronsson 2000) och Margaret Lowenfeld i England (Zetterqvist Nelson 2011).

⁹ Gemensamt för ovan olika förhållningssätt till barns perspektiv i forskning är ett tydligt etiskt förhållningssätt, som växt fram som ett resultat av omfattande diskussioner om barns status och integritet i forskningsprocessen (se t ex Alderson och Morrow 2011, Christensen och Prout 2002, Coyne 2010, Farrell 2005, Gallagher m fl 2010).

Referanser

- Alanen, L. och Mayall, B., red. 2001. *Conceptualising Child-Adult Relations*. London: Routledge/Falmer Press.
- Alderson, P. och Morrow, V. 2011. *The Ethics of Research with Children and Young People. A practical handbook*. London: Sage.
- Andresen, A., Garðarsdóttir, O., Janfelt, M., Lindgren, C., Markkola, P. och Söderlind, I. 2011. *Barnen och välfärdspolitiken. Nordiska barndomar 1900–2000*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- Aronsson, K. 2000. Magikern i barnkammaren. Stadier i Jean Piagets utveckling. *Tvärsnitt* 3.

- Armstrong, C., Hill, M. och Secker, J. 2000. Young people's perceptions of mental health. *Children & Society* 14: 60–72.
- Brzozowski, F., Brzozowski, J. och Caponi, S. 2010. Classificações interativas. O Caso do Transtorno de Déficit de Atenção com Hiperatividade Infantil. *Interface* 14(35): 891–904.
- Carlhed, C. 2007. *Medicinens lyskraft och skuggor – om trosföreställningar och symbolisk makt i habiliteringen 1960–1980*. Uppsala universitet.
- Cekaite, A. 2006. *Getting Started. Children's Participation and Language Learning in an L2 Classroom*. Linköpings universitet.
- Christensen, P. och Prout, A. 2002. Working with ethical symmetry in social research with children. *Childhood* 2: 476–497.
- Cook-Sather, A. 2007. Resisting the impositional potential of student voice work. Lessons for liberatory educational research from poststructuralist feminist critiques of critical pedagogy. *Discourse. Studies in the cultural politics of education* 28(3): 389–403.
- Coyne, I. 2010. Research with children and young people. The issue of parental (proxy) consent. *Children & Society* 24: 227–37.
- Cromdal, J. 2005. Socialization. I: *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd Ed., 11, North-Holland: Elsevier. 462–466.
- Cromdal, J. 2009. Handlingars konsekvens och tolkningars relevans. Om deltagarorientering inom konversationsanalys. I: Sparrman m fl, red. *Den väsentliga vardagen*. Stockholm: Carlssons.
- Davies, B. 1993. *Shards of Glass. Children Reading & Writing Beyond Gendered Identity*. Sydney: Allen & Unwin.
- Farrell, A., red. 2005. *Ethical Research with Children*. Open University Press: Maidenhead, England.
- Foucault, M. 1989. *The Order of Things. An Archeology of the Human Sciences*. London: Routledge.
- Gallacher, L. och Gallagher, M. 2008. Methodological immaturity in childhood research? Thinking through "participatory methods". *Childhood* 15(4): 499–516.
- Gallagher, M., Haywood, S., Jones, M. och Milne, S. 2010. Negotiating informed consent with children in school-based research. A critical review. *Children & Society* 24: 471–82.
- Graham, A. och Fitzgerald, R. 2010. Supporting children's social and emotional well-being. Does "having a say" matter? *Children & Society* 25(6): 447–457.
- Grover, S. 2005. Advocacy by children as a causal factor in promoting resilience. *Childhood* 12: 527–538.
- Hacking, I. 1995. The looping effects of human kinds. I: Sperber, D., D. Premack och A.J. Premack, red. *Causal Cognition. A Multi-Disciplinary Debate*. Oxford: Clarendon.
- Hacking, I. 1998. *Mad Travelers. Reflections on the Reality of Transient Mental Illnesses*. Harvard University Press.
- Hacking, I. 1999. *The Social Construction of What?* Cambridge University Press.
- Hacking, I. 2010. Pathological withdrawal of refugee children seeking asylum in Sweden. *Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences* 41: 309–317.
- Halldén, G. 2003. Barnperspektiv som ideologiskt eller metodologiskt begrepp. *Pedagogisk forskning i Sverige* 8(1–2): 12–23.
- Halldén, G. red. 2007. *Den moderna barndomen och barns vardagsliv*. Stockholm: Carlssons.
- Halldén, G. 2009. Barnperspektiv. Ett ideologiskt laddat begrepp och oprecist som analytiskt redskap. *Locus. Tidskrift för forskning om barn och ungdomar* 3–4: 4–20.

- Henriques, J., Hollway, W., Urwin, C., Venn, C. och Walkerdine, V., red. 1984/1998. *Changing the Subject. Psychology, Social Regulation and Subjectivity*. London: Routledge.
- Hutchby, I. 2005. Children's talk and social competence. *Children and Society* 19: 66–73.
- Hutchby, I. och O'Reilly, M. 2010. Children's participation in the familial moral order in family therapy. *Discourse Studies* 12(1): 49–64.
- Hörnfeldt, H. 2008. *Prima barn, helt u.a. Normalisering och utvecklingstänkande i svensk barnhälsovård 1923–2007*. Makadam.
- James, A. 2007. Giving voice to children's voices. Practices and problems, pitfalls and potentials. *American Anthropologists* 109(2): 261–272.
- James, A. och James, A. 2004. *Constructing Childhood. Theory, Policy and Social Practice*. London: Palgrave Macmillan.
- James, A. och Prout, A. 1990. *Constructing and Reconstructing Childhood*. Basingstoke: Falmer Press.
- James, A., Jenks, C. och Prout, A., red. 1998. *Theorizing Childhood*. London: Polity Press.
- Jönsson, U. 1997. *Bråkiga, lösaktiga och nagelbitande barn. Om barn och barnproblem vid en rådgivningsbyrå i Stockholm 1933–1950*. Linköpings universitet.
- Lee, N. 2001. *Childhood and Society. Growing up in an Age of Uncertainty*. Maidenhead: Open University Press.
- LeFrancois, B. 2007. Children's participation rights. Voicing opinions in inpatient care. *Child and Adolescent Mental Health* 12(2): 94–97.
- LeFrancois, B. 2008. "It's like mental torture". Participation and mental health services. *International Journal of Children's Rights* 16: 211–227.
- Liegghio, M., Nelson, G. och Evans, S. 2010. Partnering with children diagnosed with mental health issues. Contributions of a sociology of childhood perspective to participatory action research. *American Journal of Community Psychology* 46: 84–99.
- Lindgren, A. och Halldén, G. 2001. Individuella rättigheter: autonomi och beroende. Olika synsätt i relation till FN:s barnkonvention. *Utbildning & demokrati. Tidskrift för didaktik och utbildningspolitik* 2: 65–80.
- Osvaldsson, K. 2009. Harvey Sacks, socialisation och ungdomsforskning. I: Sparrman, A. m fl, red. *Den väsentliga vardagen*. Stockholm: Carlssons.
- Petersson, G. 2003. Med hänsyn till barnets vilja? Socialtjänstlagens barnperspektiv och den nya välfärdsstatens villkor. I: Sandin, B. och G. Halldén, red. *Barnets bästa. En antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposium.
- Prop 1997/98:182 *Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige*.
- Prop 2009/10:232 *Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige*. Socialdepartementet, Regeringskansliet.
- Qvarsell, R. 1985. Från vanart till psykopati. Om barnpsykiatriens framväxt i Sverige under mellankrigsåren. *Lychnos*.
- Sandin, B. och Halldén, G., red. 2003. *Barnets bästa. En antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposium.
- Warming, H. 2011. Getting under their skins? Accessing young children's perspectives through ethnographic fieldwork. *Childhood* 18(1): 39–53.
- Weiner, G. 1995. *De räddade barnen. Om fattiga barn, mödrar och fäder och deras möte med filantropin i Hagalund 1900–1940*. Stockholm: Hjelms.

- Zetterqvist Nelson, K. 2003. Debatten om bokstavsdiagnoser – en kamp om politiskt inflytande. I: Sandin, B. och G. Halldén, red. *Barnets bästa. En antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposium.
- Zetterqvist Nelson, K. 2009a. När Bowlby kom till Sverige. Från motstånd till erkännande: anknytnings-teori i Sverige 1950–2000. I: Markström, A., M. Simonsson, I. Söderlind och E. Änggård, red. *Barn, barndom och föräldraskap*. Stockholm: Carlssons.
- Zetterqvist Nelson, K. 2009b. "Under den aggressiva och kontaktovilliga ytan....". Ansatser till barnperspektiv i barnpsykiatriska fallbeskrivningar från 1950-talet. I: Lind, J., C. Lindgren, M. Sjöberg och K. Zetterqvist Nelson, red. *Historien, barnen och barndomarna*. Linköpings universitet, Bokakademien.

Karin Zetterqvist Nelson, Tema Barn, Linköpings universitet, SE-581 83 Linköping, Sverige
E-post: karin.zetterqvist.nelson@liu.se